

SKRIVNOST LOBANJE ŠTEVILKA 14

Zvonka Zupanič Slavec, DRUŽINSKA POVEZANOST GROFOV CELJSKIH, Identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj; Založba ZRC, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2002. 276 strani.

Zvonka Zupanič Slavec, duša Inštituta za zgodovino medicine na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani, nedvomno spada med tiste ljudi, ki se ne pustijo utesniti formalnim potem izobraževanja, predvidljivemu toku poklicne poti in zapiranju v ozke strokovne predalčke. Po Ivanu Pintarju in Petru Borisovu smo Slovenci z njo pridobili ne le odlično poznavalko zgodovine medicine, temveč tudi bravurozno pisateljico ter navdušeno predavateljico in mentorico.

Med številnimi projekti, ki se jih je Zupanič Slavčeva lotila in izpeljala v zadnjih nekaj letih prav gotovo zavzema posebno mesto njena interdisciplinarna disertacija o družinski povezanosti grofov Celjskih. 18 lobanj mogočne knežje rodbine je namreč vse od začetka 19. stoletja, ko so odprli grobnico Celjskih v minoritski cerkvi, kamor so jih pokopavali med letoma 1354 in 1456 ter lobanje shranili za oltar, čakalo na čas in raziskovalca, ki jih bo identificiral in oštevilčene preostanke mogočnežev povezal z znanimi imeni in usodami. Ta čas je dozorrel konec 20. stoletja, ko je forenzična medicina razvila cel spekter metod za identifikacijo žrtev in storilcev kaznivih dejanj. Zanimanje za preteklost in njene skrivnosti je številne znanstvenike po svetu navdušilo za uporabo teh metod kot pomožnih zgodovinskih znanosti – s tem primerom pa se srečujemo tudi tukaj.

Avtorica je kot osnovo svoje raziskave lobanj Celjskih izbrala epigenetiko – primerjavo dednih lastnosti, oblike in velikosti obnosnih votlin ter več kakor 30 kostnih značilnosti lobanj. Ob tovrstni analizi lobanj se kot zdravnica seveda ni mogla ogniti temeljitemu paleopatološkemu pregledu in mestoma presenetljivi in zanimivi razlagi nekaterih najdenih značilnosti in sprememb. Glavni izsledki te zanimive raziskave so tako predvsem neizpodbitna ugotovitev sorods-

tvenega razmerja med pokopanimi v minoritski grobnici ter razrešitev sistema številčenja lobanj.

Navkljub dejstvu, da avtorici ne glede na obetavne rezultate rodoslovne analize, ki jo je pripeljala do 20. generacije živih potomcev Barbare Celjske, zaradi poškodb dednega materiala lobanj Celjskih ni uspelo izvesti tudi genetske študije, lahko študijo pozdravimo kot nov mejnik v našem spoznavanju Celjskih knezov.

Odlika tega dela je predvsem »počlovečenje« Celjskih. Imena, podatki in letnice, znani iz številnih zgodovinskih knjig, v tem delu zažive kot predstavljive osebe, kot sopotniki časa, ki je ljudi tedanjosti preizkušal na najrazličnejše načine. Lobanje Celjskih pripovedujejo o času številnih nepojasnjenih otroških smrti, o slabokrvnosti in slabih zobeh, ki so domovali tudi v grajskih sobanah, o srhljivih poškodbah in hudih boleznih, ki so mučile velike Celjane.

Raziskava lobanj Celjskih ni poljudno ali kvaziznanstveno delo, ki bi igralo na všečnost na prvi pogled – pisanje o zapleteni medicinski metodologiji in strokovno korektna uporaba medicinske terminologije bi lahko po krivici odvrnila tega ali onega nadebudnega »celjeslovca«, zato je toliko bolj pohvalno avtoričino prizadevanje za iskanje srednje poti med suhoparno znanstveno korektnostjo in poljudnoznanstveno priljudnostjo. Z veseljem lahko povem, da je avtorici ta zahtevni manever popolnoma uspel. Ne bom trdil, da je to delo nepogrešljivo kot prva knjiga, ki naj jo vzame v roke kdorkoli, ki bi se želel seznaniti s Celjskimi, z vso odgovornostjo pa lahko zapišem, da gre pri identifikacijski in epigenetski študiji lobanj Celjskih za temeljno delo, mimo katerega v prihodnosti ne bo mogel noben resen raziskovalec celjske knežje tematike.

S študijo o družinski povezanosti Celjskih smo pridobili vsi – po zaslugi avtorice in slikarja Rudija Španzla, ki je opravil delo risarja »fotorobotov« Celjskih po natančno določenih antropometričnih značilnostih, smo se lahko končno zazrli v obraze mogočnežev izpred pol tisočletja, slovenski medicinci so bogatejši za kopico novih spoznanj o telesnih značilnostih, zdravstvenih tegobah in vzrokih bolezni in smrti ljudi iz 15. stoletja, trenutni varuhi pomembnih preostankov Celjskih pa častitljivim lobanjam, ki so desetletja molče pripovedovale zgodbo o minljivi-

vosti posvetne slave, lahko končno dopišejo imena ter čas rojstva in smrti.

Kljub vsemu pa tudi v tem primeru velja, da velika odkritja navrzajo tudi kako novo vprašanje. Eno izmed njih je v tem primeru povezano z naslovom mojega poročila: Le komu je pripadala lobanja s številko 14, ki jo je zaznamovala huda bolezen, zaradi katere so bolnika povsod, kjer se je pojavil spremljali zgroženi in prestrašeni pogledi, ljudi pa je verjetno navdajal z zvedavim gnusom? Kdo je v zgodbi Celjskih odigral tragično vlogo »pošasti iz omare«, »kazni za prevzetnost« ali pokore rodu, ki je med svojim vzponom kruto in brezobzirno strl marsikatero življenje?

Aleksander Žižek

DOBRODELNOST IN MILOSRČNOST

Sonja Anžič, Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918. Gradivo in razprave 22, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 2002, 110 strani.

Knjiga Skrb za uboge v deželi Kranjski je v bistvu avtoričino magistrsko delo, ki zajema zgodovinski pregled ukrepov in oblik dejavnosti na področju skrbi za uboge oz. socialne politike od 2. polovice 19. stoletja do konca 1. svetovne vojne.

V uvodnem poglavju avtorica poda krajši pregled socialne politike do srede 18. stoletja. S pojavom krščanstva je bila skrb za reveže praviloma vezana na samostane in cerkve, saj je bilo to eno od krščanskih poslanstev (Blagor ubogim ...) ter sredstvo za doseg zveličanja. V srednjem veku se pri skrbi za revne cerkvenim ustanovam pridruži tudi mestna oblast. Nastajati začnejo prve oblike dobrotelčnih zavodov – špitali oz. hospitali. Z gospodarskimi in družbenimi spremembami v zgodnjem novem veku, ko je z naraščanjem prebivalstva raslo tudi število revežev, se je krog darovalcev razširil iz meščanske elite na »javnost«. Pojavi se veliko število dobrotelčnih ustanov in zavodov, obenem se pojavlja njihova vse večja specializacija. Avtorica na konkretnih primerih oriše, kako so socialno politiko v tem obdobju razumeli v posameznih evrop-

skih mestih – Parizu, Benetkah, Iepriu, Grenoblu in Rouenu – in v nekaterih evropskih državah.

Sledi obsežnejša predstavitev skrbi za uboge na Kranjskem. Marija Terezija se je v sklopu svojih reform lotila tudi regulative dobrotelnosti. Številni predpisi in uredbe so določali sistem zbiranja in delitve pomoči tistim, ki so jo potrebovali, vključno z ustanavljanjem dobrotelnih ustanov in preprečevanjem beraštva. Z ukazom Marije Terezije sredi 2. polovice 18. stoletja so v Ljubljani v enega združili vse dobrotelne ustanove in zavode. Nekaj let pozneje je z vzpostavitvijo glavnega ubožnega sklada, iz katerega so začeli deliti podpore, prenehalo dotedanje oskrbovanje revežev v špitalih. Jožef II. je z reformami še bolj posegel na področje socialne politike. V duhu cerkvenih bratovščin so po celi Kranjski na prostovoljni osnovi začeli nastajati župnijski ubožni inštituti. Ker so postali nemočni proti vzroku obubožanja in ker je skrb za uboge začela postajati sestavni del uprave, so jih v 2. polovici 19. stoletja začeli ukinjati, njihovo premoženje pa prenesli na občine. Domovinski zakon, ki je bil sprejet leta 1863 in je veljal za vse dežele monarhije, je med drugim urejal tudi oskrbo ubogih in le-to kot dolžnost naložil občinam. Na podlagi tega zakona je bila na Kranjskem dvajset let pozneje vzpostavljena zakonodaja, ki je predpisala ukinitve župnijskih ubožnih inštitutov in predajo njihovega premoženja tistim političnim občinam, na teritoriju katerih so delovali. Zakon je občinam podrobneje predpisoval tudi način skrbi za revne.

V nadaljevanju avtorica obsežneje predstavi posamezne dobrotelne zavode in ustanove na Kranjskem. Med najstarejše prav gotovo sodijo špitali. Njihova vloga in namembnost sta se skozi stoletja spreminjali; od preprostih zavetišč za romarje so se preko zdravstvene dejavnosti razvili po eni strani v bolnišnice in po drugi v hiralnice ter domove za ostarele. Ubožnice so doživele razcvet konec 18. stoletja. Z ustanavljanjem ubožnih inštitutov, ki so si prizadevali, da bi v krajih, v katerih so delovali, pridobili vsaj eno primerno hišo, so tudi reveži, ki v njej niso prebivali, tam dobili hrano in prenočišče. Za zapuščene otroke in najdenčke so skrbeli v najdenišnicah. Ljubljanska je bila sprva tesno povezana s porodnišnico. Konec 18. stoletja so v porodnišnici praviloma rojevale samo nezakonske matere in tiste, ki otrok niso mogle (npr. zapornice) ali hotele (npr. igralke) obdržati. Tako so v tistem času skoraj vsi otroci, rojeni v porodnišnici, pri-